

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
בעריכת ע' איתן ומ' מדין

מחזור לא, קונטרס ד (ש"ד) אדר תש"ם

עברית קדומה ועברית בתימינו —

לשון אחת?

שיח בלשנים

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

בהתקנת הקונטרס לדפוס
סייעה
נורית רייך

נסדר ונדפס בדפוס רפאל חיים הכהן בע"מ
מִצְבוּ פְּנוּ מִשֶׁה ז"ל

אם ייתנו לילד ישראלי חרס עברי בן אלפי שנים, יש להניח, שלא יתקשה לקרוא את הפתובת החרותה עליו ואף להבין, במידה זו או זו, את תוכנה. עובדה מופלאה זאת מוחזקת אצל רבים כעדות חותכת לייחודה של השפה העברית בקרב לשונות העמים. יש המסבירים את השתמרותה ורציפותה של השפה העברית בכך, שחדלה לתקופה ארוכה להיות שפה חיה, ונותרה חנוטה בטקסטים פתובים, שמורה ומוגנת מפגעי השימוש היום-יומיים. אך אם כך הוא הדבר, השבתה לחיק הלשונות החיות עשויה לחולל בה תמורות ושינויים עמוקים עד ללא הפיר: פלום יוכל ילד ישראלי בעוד 300 שנה לעיין בספרים שנכתבו בימינו ולהבין את תוכנם? ואם אין ללשון חיה מנוס מהשתנות מתמדת, האם היא מתפתחת בפיוון הרצוי, והאם ניתן לכון את התפתחותה? על שאלות אלה ואחרות מתדיינים ארבעה בלשנים — פרופ' איתמר אבן-זהר, פרופ' עוזי אורנן, פרופ' עלי איתן, פרופ' אליעזר רובינשטיין — בהנחתו של פרופ' אסא פשר *

* [דיון זה נתפרסם ראשונה בכתב-העת "מחשבות" מס' 48 (טבת תש"ם), עמ' 51-57. ראינו להביא את הדברים לפני קוראי "לשוננו לעם", מפני שנראה לנו, שיש עניין בדעות השונות המופיעות פאן בבעיות העברית החדשה, יחסה אל הלשון העתיקה, התפתחותה בדרות האחרונים ומצבה בימינו. בשיחה חפשית זו לא הוכנו הדברים מראש, ונמסרו פאן בקצת קיצורים ובמיעוט שינויים. תודתנו למערכת "מחשבות" על הרשות לפרסום הדברים פאן. — מערכת "לשוננו לעם"]

פ ש ר : אתם זוכרים בודאי מדרש מפורסם על משה רבנו, שהגיע לבית המדרש של התנאים, הקשיב לשיחה, ולא נרגע עד ששמע את שמו. בקשר לנושא דיוננו תמהני, האם בכלל היה מבין מלה ממה שנאמר שם? כלומר, אם היה מזדמן לקרבתנו מישהו שהיה מדבר בלשון המקרא, כמו ישעיהו הנביא, או מישהו מימי המשנה, שמדבר כמו ר' יהודה הנשיא, האם היה מבין אותנו, והאם אנחנו היינו מבינים אותו?

ר ו ב י נ ש ט י י נ : השאלה היא — מהי לשון אחת, במלים אחרות: מהי מידת הקרבה בין שתי לשונות, המצדיקה ראייתן כלשון אחת. אם לשונו של א' ולשונו של ב' אינן לשון אחת אלא פשהן שוות בכל מרפיביהן ובכל חוקיהן, בודאי אין לשונו של איש המקרא ולשוני אני לשון אחת. הלשון המקראית — ואולי מוטב לומר, הלשונות המקראיות, שכן המופיע במקרא הוא הד לשימוש הלשוני בתקופה ארוכה מאוד במקומות שונים — שונה מלשוני בדקדוק ובמילון: ההבדל הוא בתחביר, במורפולוגיה, בפונולוגיה ובאוצר המלים. נדגים דברינו בדברים ידועים: מערכת הזמנים של לשוננו אנו שונה לחלוטין ממערכת הזמנים בעברית המקראית. ואין השוני מתמצה בעניין המכונה וי"ו ההיפוך: במקום שנאמר "דיברתי", ייאמר "ואדבר". פונתנו להבדלים רבים וגדולים ביחס שפין צורת

הפועל לבין המשמעות הנתלית בו באשר לזמן. וכך צורת "לקח" (במקום "ויקח") עשויה להתפרש בלשון המקרא כמכוונת לעבר שקדם לעבר אחר. הצורה המכונה בפינו "עתיד" כגון "יעזוב" תתפרש בלשון המקרא כעתיד, כבלשוננו, אך היא תתפרש גם בהוראת "דרפו לעזוב" או "היה רגיל לעזוב". צירופים כ"אז ישיר משה" ו"בטרם אצא", צירופים שבהם באה בהוראת עבר צורה הנתפסת כיום כצורת עתיד, זרים לדובר העברית כיום. הצטברות פל ההבדלים באשר לסימון הזמן יוצרת שוני לשוני גדול, החורג מדברים שרק בלשנים חשים בהם ורושמים בדקדוקיהם.

וגדול ההבדל בפונולוגיה. אין כאן עניין של היגוי גרידא, לפנינו תופעות מרכזיות בדקדוק. לעניין זה עלינו להבדיל בין לשונו של איש המקרא ממש, מה שהיינו שומעים מפיו של משה רבנו, אילו שמענו אותו מדבר, לבין מה שנוקד מאות רבות בשנים אחריו. אם נשוה את המשפט הנשמע כיום מפינו לזה של איש המקרא, כפי שהוא עולה מתוך שחזוריהם של הבלשנים, נגיע למסקנה, שאך בקושי רב היה איש החי בתוכנו מסוגל לעמוד בשיחה עם איש שחי באפק הקדומה. תנועות התקצרו, תנועות נעלמו ותנועות ועיצורים נשתנו, עד שצורה מלשוננו נתרחקה כמעט לבלי הכיר מהצורה שיצאה ממנה. עקב השינויים בצורה חלו גם שינויים במשמעות, שכן הבדלי משמעות בין הצורות ניטשטשו.

וגדול ההבדל במילון. נכון הדבר, שרוב המלים המקראיות שגורות בפינו. אך כמה גדול ההבדל בשימוש

במלים. לעתים קרובות חש המדבר בהבדל במשמעות, והוא מסתייע בספרי עזר בבקשו לעמוד על שיעורו של הכתוב, אך לעתים קרובות אין אנו עומדים על השוני, ואנו תולים במלים מקראיות מה שאין בהן, וזאת על פי מה שאנו רגילים לתלות בהן פיוס.

אין ספק, שקשה יותר היה מצבו של איש אפק הקדומה, לו נקלע לתוכנו. הוא היה שומע מפינו בליל מוזר של שימושי לשון, שחלקם מופר לו למדיי, וחלקם כאילו לקוח מעולם לשוני אחר. אדגים דבריי בדוגמה אחת. שני המשפטים הבאים מופרים לנו:
וְאֵצוּ אוֹתוֹ לְבוֹא לְבֵיתוֹ.
צִוִּיתִי עֲלָיו שִׁיפְנֵס לְבֵיתוֹ.

משפטים כמשפט הראשון רווחים בלשון המקרא: פעלים שונים מושלמים בשם-עצם ובצורת מקור. מבנה תחפירי זה רווח אף בלשוננו. רווחים בלשוננו משפטים כ"שכנעתי את אחי לבוא אליי". ואין אני עוסק כאן בדברים, שבהם המשפט הראשון שונה ממשפט מקביל לו בלשוננו: משמעות הפועל "בא" והשימוש בצורה "וְאֵצוּ". בעניין המבנה התחפירי הזה אנחנו יורשיה של הלשון המקראית. המשפט השני, שבו במקום צורת מקור בא משפט מושאי "שייפנס לביתו" במקום "להיפנס לביתו", רווח מאוד בלשוננו, אך הוא זר לחלוטין ללשון המקרא (אם כי הוא מופיע מעט בספרים המאוחרים, שהם על גבול הלשון הפתור-מקראית). בכך אנחנו יורשיה של לשון חז"ל. פללו של דבר, בהיותנו יורשיה של העברית המקראית

אנחנו מצליחים לגלות במקרא תופעות לשון מקבילות ללשוננו. אך איש המקרא לא היה מצליח לעתים קרובות לגלות בלשוננו את לשונו הוא, שכן הוא היה עומד לעתים קרובות מול דברים שאין להם אח בלשוננו.

ובכן, האם לשונו של משה רבנו ולשוננו אנו לשון אחת הן? כל המתבונן בשפע ההבדלים שבעצים, ייטה להשיב, ששני יערות לפנינו.

אבל אפשר להשיב גם תשובה אחרת. תשובה זו יכולה להישען על האינטואיציה שלנו ועל שיפוט פחות מתוחכם. איש ברחוב אינו זקוק לספרי דקדוק משנה כדי להגיע למסקנה, שאין האנגלית והעברית לשון אחת. הוא מגיע למסקנה זאת, כשמתברר לו שמפוח ידיעת העברית על צורתיה וחוקיה אין הוא מגיע להבנת דברים באנגלית. והנה עובדה היא, שילד היודע עברית של ימינו היטב מבין הבנה לא רעה טקסט פרזאי מתקופת המקרא. ההבדלים בלשון יגרמו פה ושם הבנה לקויה או אף אי־הבנה, אך תחושתו של הילד הקורא היא, שהוא עומד על התוכן "לא רע", וזאת מפוח היותו דובר עברית. בלי ספק, שיפוט זה נשען על סיפום השוה והשונה בין לשוננו ובין לשון המקרא. מפל מקום, מידת ההבנה שיגלה ילד בטקסט מקראי תצדיק קביעה מקובלת ברחוב: ראו פלא, היהודים מדברים אותה לשון זה אלפי שנים!

ובכן, אם שואל אתה, אסא, אם לשוננו ולשונו של משה רבנו הן לשון אחת, אפשר להשיב שהן בהחלט לא לשון אחת, אך מידת הקרבה ביניהן היא כה גדולה, עד שדובר

עברית ייטה להעריכן פלשון אחת, ובעיקר פשהוא משהו את
ההבדל בין לשונו ללשון "אחרת" פאנגלית ופולנית...
וארמית.

אורנן: אני הייתי אומר, שפל דיון בשאלה המיוחדת
של העברית הוא דיון מטעה, משום שאתה צריך לראות, מה
קורה בכלל בשפות. למשל, אותה שאלה תוכל להיות: האם
גרמנית שלפני 300 שנה היא הגרמנית של היום? פשם
שנשיב על השאלה הזאת פיחס לגרמנית, בין לחיוב ובין
לשלילה, כך נוכל להשיב על העברית. אוי לנו לולא זה היה
כך, משום שאם לשוננו חיה, ברור שהיא משתנית, ועצם
השינוי הזה איננו דבר מפתיע. אני גם אינני בטוח במה
שאמר אליעזר. ספק, אם כל כך ספונטני וכל-כך פשוט הוא
לבן-דורנו להבין את המקרא, וייתכן שאנו מבינים את
המקרא, מפיון שזה חלק מהלימודים שהילדים לומדים,
והסיפורים העזים של המקרא משאירים עליהם רושם פפיר.
אמנם חל אצלם משפר גדול, פשאוסרים עליהם, למעשה,
לכתוב בלשון המקרא. ילדים עד פיתה ה' או ו' פותבים
הרבה מאוד בוי"ו-ההיפוך, פי אם ו' ההיפוך פשרה לקריאה,
מדוע תהיה פסולה לכתובה?

שמעתי סיפור, שגם בעבודה סמינריונית באוניברסיטה
כתבה פעם תלמידה על אחאב ואיזבל, ובדבריה נכלל המשפט
"ותצפץ איזבל על אחאב". ברור, שלשון המקרא חיה
בתוכנו, משום שהיא חלק מהלימוד שלנו. על כל פנים לשון
המקרא ודאי תורמת תרומה נכבדה מאוד ליכולת הקריאה

שלנו, והייתי רוצה שזה יימשך, זאת אומרת, שהלימוד של ילדינו יכלול פרקים הנוגעים לכל תקופות הלשון, וככול שנפיר בשוני שבין התקופות, וככול שנפיר פי הלשון אשר בפינו היא אחרת, בכל זאת גם נפיר, שיש בה אחדות מתחילתה ועד ימינו.

על פרק אחד רוצה אני לטעון טענה מיוחדת: אני סבור שתורת ההגה שלנו — במובן הפונולוגי, התיאורטי, ולא במובן הביצועי — אנחנו לא שינינו בה דבר וחצי דבר, ומבחינה פונולוגית העברית, לאורך כל תקופותיה, היא אותה הלשון בדיוק. היא מתבצעת, כמובן, בביצועים שונים, ואין בכך כל פלא. הרי גם אותה עברית שלנו גם היא נהגית בהגיגיים שונים. אבל אני סבור, שלפנינו מצב הנמשך מקדמת דנא. ברגע שיש לנו טקסט עברי כתוב, הרי הוא פתוב על-פי תורת ההגה האחת שאנו מפירים.

פ ש ר : אני מניח שלא יהיו חולקים על כך, שהעברית בתור שפה היסטורית מתפתחת, פשם שפל שפה אחרת, שהייתה לה היסטוריה, התפתחה. אבל אני רוצה לשאול את הפאים בתור, דוקא משום שזה מוסכם עלינו: האם אין בכל זאת משהו מיוחד מבחינת ההתפתחות של השפה העברית, שמקשה להסתפל עליה פעל שפה מתפתחת בין כל שאר השפות המתפתחות? אזפיר לכם מה מספר יהודה עמיחי, שעגנון אמר לו: העברית היא לא כמו הגרמנית, "היא שפה עקשנית ואיננה נכנעת בקלות". למה הייתה הפונה? אולי הפונה הייתה, שהמקומות, שאתה שואב מהם חלק ניפר מן

הפיטויים שלך, הם טקסטים. אולי אני, שנולדתי בתוך העברית, איני מרגיש בזה, אבל אצל מי ששפת אמו לא הייתה עברית, והוא שאב מלוא חופניים וכמעט תמיד מן הטקסטים, כל מלה בעברית משכה אחריה אסוציאציות ספרותיות; קשה להשתמש במלים בצורה שתהיה משוחררת מהזנב העקשני, הספרותי או הדתי; זה זנב שקשה להכניעו. לכן השאלה, שאני מפנה עכשיו אליכם, היא: האם העברית היא בכל שפה אחרת מבחינת התפתחותה במהלך הדורות?

א י ת ן : קודם כול למימרה של עגנון: בלי ספק התפון ללשון עצמו במיוחד, ולא לעברית שלנו. ולשאלה העיקרית: העברית בכמה תכונות אינה דומה ללשונות אחרות, וזה שייך לשאלה שאנו עוסקים בה. יש צדדים, שהעברית שלנו קרובה בהם יותר לעברית העתיקה מאשר בצדדים אחרים, כגון תצורת המלה העברית. יש משקל בשם ובניין בפועל. תכונה זו מיוחדת לעברית לעומת הרבה לשונות אחרות, וזו לא נשתנתה. המונח המחודש מְחָשֵׁב, למשל, גם משה רבנו היה יכול להבין אותו, כמו שדובר עברית מבין אותו היום על יסוד ידיעתו, שיש כאן שורש, ויש כאן משקל, שהוכנס בו השורש. זאת תכונה חשובה מאוד בעברית ובלשונות קרובות לה. והיא מתקיימת מימי קדם ועד ימינו. וכפי שפבר שמענו, גם המערכת הפונולוגית לא נשתנתה בעיקרה, פלומר המערכת של יחידות הלשון המינימליות והיחסים ביניהן מתקיימת בעיקרה עד היום הזה. מה שנשתנה ביותר הוא בעיניי התחביר, אך גם כאן יש שלבי שנוי. אין קפיצה

פתאומית מן העברית המקראית, שגם בה יש שכבות, אלא הייתה התפתחות. אחר תקופת המקרא באו תקופת חז"ל, ימי הביניים וכו'.

א בן - ז' ה ר : הלשון היא מכלול כל כך הטרואגני, שקל יחסית להיתפס לאספקט אחד ולבנות עליו טיעון. אבל זו דרך טיפול לא נאותה לכל הדעות. לכן יש להבין את המכלול כשלם, שבו מקיימים החלקים יחסים הדדיים, ולא לדבר על תופעות מבודדות. למשל, מהי התפתחות טבעית של לשון? האם הלשון העברית התפתחותה הייתה לא־טבעית ביחס ללשונות אחרות? אנו רואים בעברית רציפות היסטורית מדהימה: חפרו באדמה בתוניס או בעיר מסילה (מארסיי) שבצרפת ומצאו כתובות, שהן מובנות לנו כמעט בקריאה ראשונה, אחרי שפוענחו האותיות שלהן, אף על פי שלא ברור לנו, איך ביטאו אותן. זוהי תופעה לא שכיחה יחסית. כאשר חפרו הדנים באדמה בדרום שְׁלֹזֶיִג ומצאו כתובת על קרן, שהפכה אחר כך להיות "מפורסמת", התגלע ריב בין הדנים לגרמנים, אם זוהי כתובת בדנית או בגרמנית, ועדיין הם חלוקים בעניין זה. אבל שום דני ושום גרמני בן ימינו אינו מסוגל להבין בלי תרגום, מה כתוב בכתובת. בלי ספק תופעה זו לא הייתה אפשרית, לולא גיבשה העברית סטנדרדים ודגמי־כתיבה בשלב מוקדם, ודוקא העובדה, שחדלה להיות מדוברת, אפשרה את שימורם. שהרי בתוך קיומה של העברית פלשון דיבור הפך הסטנדרד הפתוב בשלב מסוים — בימי בית שני ועד סוף תקופת המשנה — למוכן

רק חלקית. לא רק תינוקות של בית רבן, פלומר ילדי בית-הספר, אלא גם תלמידי-חכמים צריכים היו הסבר למלים (מהי עוגה? מהו מטאטא?). ואפילו מלים ליטורגיות כמו "מלאך" או "אלוהים" הוחלפו ב"אנגלוס" וב"קיריוס" בשפה המדוברת. פלומר: "הרציפות ההיסטורית" איננה נכונה לגבי כל הדורות. יתר על פן: הישראלי בין זמננו יתקשה יותר בהבנת העברית של ימי-הביניים מאשר בהבנת מצבת מישע. זהו פרי אידאולוגיה הנעוצה בתקופת ההשפלה. ואי-אפשר להתעלם מפך, ש"המובנות" המידית-לכאורה של ספר שמואל היא תוצאה מהחלטה מכוונת זו להעדיף את המורפולוגיה והלקסיקון של לשון המקרא משל לשון תקופות מאוחרות יותר. השתמרות העברית והמובנות של טקסטים קדומים היא אפוא תוצאה של שילוב כמה גורמים: נורמה של שימור תרבותי, היעלמות לשון הדיבור, אידאולוגיה מכוונת של העדפת הלשון הקדומה. אף סיבה אחת מאלה לא הייתה מספיקה, לבדה, להסבר.

טענתי היא, בעצם, כזאת: ה"רציפות" וה"מובנות" של העברית לדורותיה, אחרי שנודה בתכונות שנשארו קבועות, היא בעיקר תופעה של הספם (הרגל) תרבותי, ולא תופעה "לשונית". היא גם תופעה בדיעבד, המאפיינת את דורנו, אבל לא בהכרח כל שלב קודם של העברית ביחס לכל שלב קודם אחר ("דיאכרוניה"). לפיכך טענת היא לחשוב, שהעברית לא עברה תהליכי שינוי, בחלקם מרחיקי לכת, במרוצת הדורות, למרות שהייתה לשון פתב בלבד ודבוקה למקורות הקדומים הפתובים. למשל, אי-אפשר להתעלם

מהאינטרפּרנציות (התערבויות) המתמידות של העברית הפתובה עם הלשונות הסובבות אותה: יונית, ערבית, ספרדית, איטלקית, יידיש, רוסית וכו'. המגעים האלה הכניסו לעברית לא רק מלים לועזיות או תצורות לועזיות, אלא דרכי ביטוי שלא היו בה קודם לכן, וככול שהתרחקה מהאזור שלנו, פן יצר המגע שינויים במבנה הלשון.

ההישג של מנדלי כמהפכן בלשון־הספרות העברית מובן פהחלפת "המלאכותיות" של לשון ההשפלה בטבעיות פאילו של לשון חיה. מה פירוש "טבעיות" של לשון חיה? ריתמוס, אינטונאציה ותחביר של לשון, שהייתה נחשבת פמדוברת. האם זאת עברית או לא עברית? אנו יודעים, שאחרי מנדלי באו בָּרנר, גַּנְסִין ושלזונסקי, וחלק מהעברית הישראלית שלנו בנויה על סינטגמות מסוג זה שהנהיג מנדלי, צירופים פבולים או חלקי משפטים מוכנים עם מבנה אינטונאציוני־ריתמי. לפי המחקרים שלי, פ־30 או 50 שנה בספרות העברית בנויות על המודל הרוסי, ובכלל זה לשון הספרות. ובכן, זו עברית או לא? אין מקום לטעון "זו אינה עברית", מפני שזו תופעה רגילה בהרבה לשונות, וכבר היו פמזה גם בעברית בהיותה "חיה". אגב, בגלל השתמרותה, צריך לומר, שלמרות המגעים נשארו בעברית פמה וכמה תכונות יסוד ברורות, בניגוד ללשונות שמיזת אחרות, פמו הארמית המודרנית ("אשורית"), שאיבדה אותם. פארמית המודרנית השתנה מבנה הפועל, האם חדלה להיות "שפה שמיית"?

פ ש ר : אני מבקש, שתבהיר נקודה מעניינת: האם אתה טוען, שלא הייתה בעברית מה שנקרא בפי העם "תחייה", הקשורה בבן-יהודה ובמאורעות מסוימים בתולדות היישוב העברי בארץ-ישראל, שלפי המקובל בציבור לא היה לו אח ורע בשפה אחרת?

א בן - ז' ה ר : בודאי היה משהו מיוחד בשימוש המחודש בעברית פלשון מדוברת בעת החדשה, אין ספק. אבל הדבר התרחש לא בצורה האגדית המתוארת בספרים על אליעזר בן-יהודה, ובודאי שאי-אפשר לראותו פנטילת "לשון מתה" והחזרתה לקדמותה. האפשרויות להשתמש בעברית בעולם המודרני גופשו במאה ה-19: אידיאולוגיה והגירה מאסיבית לארץ-ישראל זימנו את היכולת המעשית לממש אפשרויות אלה. אבל הן התהליך הסוציו-לשוני והן התוצאה, מרגע שהתחילו, אינם בשום אופן אחד ויחיד, פלומר: כאילו חסרי אח ורע בלשונות אחרות. להפך, התהליך היה זהה לחלוטין לכל תהליך, הידוע לנו בכל מקום בעולם, של הפיכת לשון כתב ללשון דיבור. באופן ספציפי, אם להיפנס ל"דקויות", הוא היה זהה לתהליך של הפיכת "לינגנה פראנקה", אחרי שכבר נקבעה פלשון כתב, ללשון דיבור "טבעית" מלידה ("לשון אים") של דור חדש.

תהליך כזה התחיל באירופה בערך מן המאה ה-18, והוא מתרחש פעם לנגד עינינו בארצות המתפתחות. אבל אפילו באירופה לא ברור, אם התהליך הוא סופי. לפני דור אחד 50% עד 60% מהעם הדני לא דיברו "דנית"; לפני 60 שנה

רוב אוכלוסיית שבדיה לא לא דיברה "שבדית". הם דיברו בדיאלקטים שונים, שמבחינה בלשנית יכול הייתי לציין אותם לא כחלק של רצף, לא פישויות נפרדות. 30% עד 40% הנותרים דיברו ואריאנטים קרובים יותר ללשון הפתב. לגביי הלשון השבדית היא דוגמה טובה, פי היה בשבדיה תהליך של צנטראליזאציה ניכרת בתחום הלשוני. בגלל פתי-הספר, הטלויזיה וכד' עברו רוב הדוברים ללשון הפתב. אבל בגרמנית, שעליה חשבו, שתהליך פזה עומד להתרחש בה, וכאילו נתחזק אחרי מלחמת העולם השנייה, רואים היום נסיגה.

רובינו טיין: עליי לחלוק במשהו על איתמר; ייתכן מאוד, שתופעות דומות יש להן אח ורע בלשונות אחרות, אבל אי-אפשר להתעלם ממשקלם המצטבר של הדברים. דובר האנגלית פיום אינו מסוגל להבין את צ'וסר באותה מידה שדובר העברית של ימינו מסוגל להבין פרק בספר שמואל.

אבן-ז'הר: דובר האיסלנדית דוקא מבין טקסט מלפני 1000 שנה, ולעומת זאת ישראלי יתקשה להבין פיוט עברי של ימי הביניים, אבל יבין את המקרא. פאמור, שתי התופעות הן בעיקרן פרי של הרגלים תרבותיים, ולא דוקא של מצב הלשון פשלעצמו (אם פי בודאי מצב הלשון הקל על השימוש במידה רבה).

ר ו ב י נ ש ט י י ן : קרה כאן דבר, השונה ממה שקרה במקומות אחרים. אתן לכך דוגמה: שמואל א', פרק א', נכתב לפני אלפי שנים. יש בו תופעות לשון מרובות שאינן בלשון ימינו. יש בו תופעות לשון, המתפרשות כיום לא כפי שהתפרשו בתקופת המקרא: בפסוק "ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפנינה . . . מנות ולחנה יתן מנה אחת אפִים" כל צורות הפועל מתפקדות מבחינת שימוש הזמנים אחרת מתפקוד פעלים כיום. בודאי יש לתלות בצורות "ונתן", "יתן" בפסוק זה הוראות, השונות לחלוטין ממה שייתלה בצורות כאלה בלשוננו אנו. הקורא המורגל בלשוננו, ואיננו טורח ללמוד עברית מקראית כלשון נבדלת מלשוננו, לא יעמוד על כך, שבפרקנו אנו מצויים בשני מישורי זמן: מה שקרה ביום מסוים במקדש בשילה, ומה שהיה הנוהג בימים ההם בשילה. מותר לומר, שדובר לשוננו לא יעמוד על שיעורו של הכתוב בגלל הבדלים בין לשוננו לבין לשון המקרא. אבל עם זאת אסור להתעלם מכך, שילד בתוכנו מסוגל לרוץ בטקסט זה ולעמוד על תוכנו במידה המצדיקה קביעה, שהוא מסוגל בהחלט לקרוא טקסט מקראי. יכולת זאת היא תופעה יחידה במינה. לכך, כך נראה לי, אין אח במקומות אחרים. ולא אחדש דבר, אם אחזור על ההסברים לתופעה מיוחדת זאת. לשון המקרא חדלה בזמן מסוים לשמש לשון חיים, היא חדלה להתפתח התפתחות נורמלית, והפכה ללשון קודש. לו התפתחה לשון המקרא התפתחות נורמלית, והיו חלים בה השינויים הקורים בלשון חיה, ואנחנו היינו משתמשים כיום בתולדותיהם של השינויים הללו, לא היינו שונים בכך

מאומות אחרות, והפרוזה הפשוטה ביותר בתנ"ך הייתה לנו כספר החתום. הסיבה, שילד מסוגל פיוס לקרוא מה שנכתב לפני אלפי שנים, אינה רק בכך, שמורתו טורחת הרבה בפירוש הדברים, אלא בכך, שעם תחיית לשוננו חזרנו אל מציאות לשונית חנוטה.

א ב ן - ז ם ה ר : לאו דוקא! בעברית השתמשו אפילו לכתיבת חזים, לשכירת חדרים ולמגן רחב של תעודות הקשורות בחיי יום-יום.

ר ו ב י נ ש ט י י ן : לפיכך אני מסכים עם עוזי, שהדבר הנורמלי הוא, ששפה משתנה. ולפיכך אני מְשוכנע, שאלו שיבואו אחרינו בעוד מאות בשנים, יבינו את דברינו, הנאמרים כאן ועכשיו, אך בקושי רב. דבר זה יקרה בגלל השינויים, שיחולו בלשוננו עקב היותה לשון חיה. לשון מתה נחה על מקומה בשלום, ושן הזמן אינה פוגעת בה. לשון חיה משתנה גם אם טורחים הרבה בשמירה עליה לבל תשתנה.

א ו ר נ ן : קודם כול ביחס לתחייה. איתמר, אתה קשרת את מנדלי בתחייה, ואני יודע שמקובל לומר ככה.

א ב ן - ז ם ה ר : לא. לא קשרתי אותה לתחייה. נתתי אותה כדוגמה לעברית של סוף המאה ה-19, שבלעדיה לא היה לתחייה סטוק של אופציות.

א ו ר נ ן : אם כן, מנדלי אינו שייך לתחייה. אני שמח

לשמוע זאת מפייך, משום שגם אני אינני חושב כך. לא זוהי תחיית העברית. מנדלי כתב עברית, ולפניו כתב רנ"ק עברית, ולפני זה היו סיפורי חסידים באשפנו שנכתבו עברית, וכל אחד מהם עשה את מלאכתו בדרך שעשה. גם רש"י כתב עברית. זאת איננה התחייה. פה היה המשך, או פפי שאתה אומר, הייתה מסורת של פתיבה בעברית במשך כל השנים שהעברית לא הייתה מדוברת. הנוהג הזה, שאדם מדבר בשפה אחת וכותב בשפה אחרת, שיש לו שפת תרבות נפרדת משפת הדיבור — נמשך דורות בשנים באירופה, פשכתבו לטינית ולמדו לטינית, אבל דיברו בשפות אחרות, שלא נהגו לכתוב אותן.

בכל התקופה הזאת לא הייתה תחייה. היו סופרים מוצלחים יותר ומוצלחים פחות, וייתכן שמנדלי היה המוצלח שבהם. אבל אין לזה כל קשר עם תחיית העברית. תחיית העברית פירושה המעבר למצב חברתי אחר, שבו שפה אחת בלבד, היא העברית, משמשת את בני החברה לצורכי פתיבה, קריאה ודיבור. ואם אין זו תמיד השפה היחידה, הרי זו תמיד השפה העיקרית שלהם. זה נקרא "תחיית העברית", וזהו תהליך חברתי בעיקרו, ולא לשוני. פלומר, הוא פרוך בלשון, אבל קודם פול זוהי בעיה חברתית. וכדי שלא למנוע פבוד מבעליו, מעבר זה, או תחייה זו, נעשה על-ידי קבוצה של בני אדם, שהחליטו לדבר עברית עם ילדיהם. לילדים הייתה העברית השפה הראשונה והעיקרית, ולעתים קרובות גם השפה היחידה. וכאשר גדלו ילדים אלה, התגלה, שזוהי שפתם, שפת החברה הצעירה, שהייתה אז אמנם צעירה

מבחינה מספרית. כשגדלה חברה זאת, קלטה אל תוכה את כל האחרים. זאת תחיית העברית, ולא אחרת. ועכשיו אני רוצה לפרש, מדוע ספר המקרא כל כך נוח לנו לקריאה, ומדוע הדבר הזה כל כך קרוב לנו וילפנו. תחיית העברית הייתה מלווה אידיאולוגיה. והאידיאולוגיה הייתה, שאנחנו ממשיכיהם של אבותינו שחיו בא"י, וכיון שתפסו את התנ"ך כספר העיקרי המתאר את חיי אבותינו, ראו אותו כספר הלימוד המרכזי וחתרו לדיבור קרוב ללשון האבות ככל האפשר. זה התבטא במידה רבה באוצר המלים ובצורת המלים.

ואשר לתחביר, הרי להוציא סטיות מסוימות בכל תקופות הלשון נשארו בה הדברים המרכזיים של התחביר: יש לנו התאם בין נושא לנשוא במין ובמספר, יש לנו הזמן היחסי בעברית, ולא הזמן התלוי בפועל הקודם. כלומר, הזמן אינו תלוי צורנית בפועל הקודם, אלא תלוי בו מבחינת התוכן. למשל, הבינוני משתמע לפי זמנו של הפועל הקודם, כגון "ראיתי אותו יושב" או "אני אראה אותו יושב", בשני המקרים אתה מוצא "יושב", ואתה מפרש את הבינוני הזה פעם על דרך העבר, משום שהפועל הראשי היה בעבר, ופעם על דרך העתיד. וזאת לעומת שפות אחרות, שיש בהן מה שנקרא בלעז השתלשלות הזמנים: פיון שהתחלת להשתמש בעבר, עליך להמשיך בעבר, כלומר השתלשלות מורפולוגית, ולא תוכנית. דבר אחר, התאם בין לואי-תואר ובין שם, הרי זה קיים לאורך כל תקופות הלשון העברית! או ההתאם של היידוע, אעפ"י שהיו פה ושם סטיות ממנו,

למשל בלשון חכמים, ברור שבעברית החדשה חזר התאם זה לכבודו הראשון, כי העברית התחילה מנקודת העמידה של לשון המקרא. לכן אין אתה מתפלא, למשל, שלשון המדרשים מובנת הרבה פחות לתלמידים שלנו מלשון המקרא, לפחות עד השנים האחרונות, שהחלו להרבות בהן מה שנקרא תורה שבע"פ.

אם כן, אני חושב בסיפום, שיש ויש לדבר על תחיית הלשון. תחייה זהו דבר, שבשלבים ההם היה בהחלט מהפך ובהחלט שינוי, שינוי גדול שהיה מלווה אידיאולוגיה. אבל מכאן ואילך השפה שפה ככל השפות, ויש בה התפתחות פנימית, ואז לנו לולא הייתה. ההתפתחות הזאת ודאי יש לה הרבה מאוד מקורות והרבה מאוד גורמים. פעלה כאן מערכת שלמה של גורמים פנימיים שבלשון עצמה; כלומר, הלשון השתנתה בגלל מה שהיה מצוי בתוכה. למשל, אם בלשון יש סמיכות דבוקה, כגון "בית האיש"; סמיכות פרודה, כגון "הבית של האיש"; וסמיכות כפולה, כגון "ביתו של האיש" — הרי כל שלוש הדרכים האלה מלכתחילה עשויות להביע אותו דבר. והנה אתה רואה, שבביטויים מסוימים או במקרים מסוימים אנו משתמשים דוקא בסמיכות מסוימת אחת, ולא באחרת.

העושר הזה של הצורות המקבילות מבטיח לנו, לדעתי, רק עושר יותר גדול בעתיד. הוא הדין במלים הנרדפות. "שב" ו"חזר" אינן בגדר "עושר השמור לרעתנו". כמה וכמה מלים, שאנחנו יורשים משכבות שונות של הלשון, היו בתחילתן שוות-ערך וממירות זו את זו לחלוטין, ואח"כ נעשו

שונות משמעות. בלשון חכמים, למשל, פסק השימוש במלה אחת והחל השימוש במלה אחרת, אבל אנחנו — לנו הפול מותר. פיון שהפול שמור לנו, אנו יכולים לגנון את הלשון שלנו ולגלות בה הבחנות דקות. היא נעשית יותר עשירה, וזה לא שימוש לרעתנו.

ר ו ב י נ ש ט י י ן : ההיסטוריה המיוחדת של העברית יש שהיא מעניקה לנו בחירה סגנונית, עושר סגנוני, שהיא מעשירה אותנו בהעניקה לנו פלים להבדיל הבדלי משמעות דקים, אבל אין להתעלם מכך, שבשביל הדורות הראשונים לתחיית הלשון יש פאן גם בעיות רציניות. עצם העובדה, שיש בנו המעסיקים את עצמם בשאלה, אם מן הראוי להימנע מעירוב לשון המקרא ולשון חז"ל, היא עדות להתרוצצות. האם אין מי שטורחים לתקן את פתיבתם, שלא יופיעו בה צורות שעבוד מקראיות וחז"ליות, זו בצד זו, ולעומתם אחרים הרואים בכך לית-חן סגנונית? האם לא מאלפת היא העובדה, שבצד משפטים רבים בפיוני, שחציים מקראי וחציים חז"לי, יש מבנים, שאנו נמנעים מלערב בהם את שני המקורות? וכך, ניתוח כמה מאות עמודי פרזזה לא העלתה אף משפט אחד שצורתו כגון: "ביקשתי אותו פי יבוא אליי", משפט הדומה למשפט מלשון חז"ל במבנה התחבירי, ויש בו מלת שעבוד מקראית. זהו בהחלט עושר, אבל כל זמן שלא תעבור על לשוננו החדשה היסטוריה נורמלית ארוכה, תמשיך להטריד אותנו ההיסטוריה הבלתי-רגילה של הלשון העברית עד פה.

בודאי מקובלים עלינו דבריו של איתן, שעם כל השינויים בלשוננו במשך ההיסטוריה שלנו יש תופעות לשון מרפזיות, המאחדות את שכבותיה של הלשון העברית, והעושות אותה שונה מהרבה לשונות. גם אם חלו במשך הזמן שינויים ביחסים הסמנטיים בין הפניינים, פלומר בתפקיד הלשוני שלהם, הרי לפנינו תופעה פה מיוחדת ללשוננו, על כל שכבותיה, בהשפאה למצוי ברוב הלשונות, עד שמתחזקת הרגשתנו, שהשכבות הלשוניות של העברית, על אף השוני הרב שביניהן, לשון אחת הן.

איתן: אני מציע שנסכים, שהייתה תחייה של הלשון העברית; ו"תחייה" אני קורא למאורע הממושך, שהביא את הלשון העברית משימוש מצומצם אל הפעת כל צורכי החיים. כמובן, העברית החדשה נוצרה ביודעים, במגמה המודעת לְדַבֵּר עברית עתיקה; המחיים סברו, שהצרכים החדשים אינם מחייבים תוספת רבה ושינוי עמוק, והם השתדלו ליצור לשון הדומה למה שהיה נוצר, לדעתם, בהתפתחות טבעית מימי קדם עד ימינו. אליעזר בן־יהודה ואחרים ידעו את התפתחות הלשון העברית בתקופותיה השונות והשתדלו להמשיך תהליך זה. הניסיון הזה הצליח בקצת מקומות, ובמקומות אחרים לא הצליח. אבל יש גורמים, שאינם בשליטת האדם, קצתם גורמי חוץ, וקצתם השפעות של צורכי החיים; פי גם בחיפוש מעמיק ביותר במקורות לא מצאו את דרך ההפעה הדרושה, ואז יצרו יש מאין, בדרך כלל על פי דוגמה זרה, לועזית.

פ ש ר : אני רוצה לחתום את הדיון בהתפתחות בשאלה
"ערפית". ראינו, שבתולדות השפה העברית נעשו פל מיני
ניסיונות לכוון מעט את ההתפתחות. היו החלטות של
הסתדרות המורים והחלטות פנסים של מורים בדבר השאלה,
איך צריך להגות את העברית בא". היו החלטות של ועד
הלשון בקשר לשאלה, אם צריך להפריד בין ח' ל-כ', בין פ'
ל-ק' וכיו"ב.

אני רוצה לשאול: כשאתם מסתכלים על הפיוון שבו
מתפתחת עכשיו השפה העברית, נניח במדינת ישראל, האם
אתם יכולים לקבוע, שההתפתחות היא בכיוון רצוי או
לא-רצוי? אם יש בכלל טעם בשאלה הזאת, מה התשובה?
ואם יש אפשרות לכוון את ההתפתחות, לפי דעתכם, האם
אפשר לכוון אותה בדרך, שתהיה רצויה?

א ב נ - ז' ה ר : אינני מכחיש, שהייתה תחייה, ואני
מסכים, שאמנם הייתה תחייה זו פרי של החלטה
חברתית-פוליטית-היסטורית, בעיקר בגלל עליית אנשים לכאן
והחלטתם להחיות את הלשון בדיבור. אבל הן האמצעים,
שבהם התממש הדבר, והן המוצר, שנבע מן השימוש שלהם,
אינם שונים מבחינה לשונית מהאמצעים, שעמדו לרשותם
של אנשים בכל מקום בעולם, כשהתחילו לדבר שפה, שלא
שלטו בה קודם לכן בדיבור. ובכן, הייתה "תחייה" במובן זה,
שדיברו "עברית"; והמטאפורה ההולמת אולי ביותר את
המצב ההיסטורי הזה היא באמת "תחייה" או "החייאה".
אבל שוב: (1) תהליך כזה הוא פתהליך אוניברסאלי;

(2) המוצר לא היה "החייאה של יצור מת", פביכול, אלא "ולד חדש" דוקא, שיש לו תכונות גנטיות רבות משותפות ל"מולידו", אבל איננו זהה לו.

פ ש ר : אפשר לכוון באופן מלאכותי את ההתפתחות, למשל, על יסוד שאנשים מחליטים, שילדיהם ילמדו טקסטים מסוימים.

א ב ן - ז' ה ר : התחייה הייתה החלטה. אבל האנשים לא שלטו בכל מה שהשתמע מההחלטות. לסיפור האוזן אדבר על "רמות נמוכות". למשל, האנשים לא יכלו לשלוט בדרכי המבטא שלהם. לא יכלו לסלק תופעות פונטיות: איכויות של הצליל, תכונות אינטונאציוניות וריתמיות, תופעות לואי פונטיות. למשל, מה שקוראים "מבטא רוסי", מבטא יקי" או האינטונאציה של יידיש או הכפלת תנועות בסופי מלים (תופעה רגילה אצל צברים): השול-חָאָן (השולחן), הגדוֹ-אוֹל. הוא הדין במלות-קריאה (אינטריקציות): אח, אוך, טראח. או: אנו צוחקים חה-חה-חה, ולא הה-הה-הה, אף על פי שהאפשרות השנייה פאילו קרובה יותר לחיקוי צלילי של הצחוק. אבל הפריט הלשוני הזה אומץ מרוסית, כמו הפריטים האחרים מסוג זה, ולא הייתה שליטה על זה. לא הייתה שליטה גם על מילוי של מקומות ריקים, כמו שאמר איתן קודם, ב"קאלקים" (תרגומי שאילה) מלשון זרה, במקום שלא הספיק אוצר הלשון העברית. באותו האופן לא הייתה שליטה לדוברים בעברית על המעבר לשפות

אחרות באמצע משפט, פשהיה צורך בלשון של קרבה ("סגנון פאמיליארי"). אם נעקוב אחר שיחה של בני דור קודם, המתחילים את המשפט בעברית וממשיכים אותו ביידיש, ברוסית או בלשונות אחרות וחוזרים לעברית, ונבדוק את הסגמנטים, שעברו בהם ללשון אחרת, נינכח לדעת, שסגמנטים אלה הם בדרך כלל רכיבים פאמיליאריים, שלא עמדו לרשות הדוברים בעברית; אבל היום הם כבר קיימים, ועל פן תופעת המעבר כבר אינה מובנת. ההתפעלות המפורסמת של חלק מן האוכלוסייה מפיטויי היידיש של לוי אשכול, שהיו סמל ללבביותו ולעממיותו, יכולה להיות מובנת רק על רקע זה. בני זמננו, הצעירים (אני חושב, למשל, על הסטודנטים שלי), נדהמים, אם מזדמן להם לשמוע הקלטות ישנות של "קול ירושלים" או סרטים של אקסלרוד (למשל "זאת הארץ"). העברית שבפינו השתנתה מבחינה פונטית בצורה כל כך דראסטית ב-30 השנים האחרונות, שקשה להאמין, שלא מזמן היה הסטנדרד אחר.

בסיכום: בשלב ההחלטה לדבר עברית הייתה לאנשים לשון עם הרבה אופציות קיימות. בתקופה, שקדמה בסמוך להחייאת הלשון, יצרו אופציות חדשות פאלה הרבה מאוד אנשים. אני מסכים, שמנדלי לא היה תחיית הלשון, אך הוא אפשר דברים מסוימים, שלא היו קודם לכן. באופן קיצוני יותר אני יכול לומר: הוא סימן את האופציה, שבדיעבד מומשה הלכה למעשה על ידי דוברי העברית החיה: סדר מלים / תחביר / אינטונאציה וריתמוס, שהיו שאולים או לשון הדיבור הקודמת. תופעות כמו אלה "חמקו" מעיניהם

של הטהרנים (פוריסטים): אי-אפשר היה לרדוף אנשים בגלל אינטונאציה לא-עברית, כי לא הייתה "אינטונאציה עברית". לעומת זאת אנו רואים היום, שהעולים מברית המועצות מסתגלים יותר בנקל למבטא שאנו קוראים לו "ישראלי", ומבטאם של רבים "נקי" יותר משל עולים מעליות קודמות. מדוע? פי יש דגמים קיימים, יש את מי לחקות, וכך אפשר להיפטר מאינטונאציה פביכול-רוסית מהר יותר.

אורנן: זו לא הסיבה. הסיבה היא — שאנחנו יותר חזקים. החברה שהייתה אז הייתה יותר קטנה, ולא עמדה בפני רוח ההתנשאות של בני העלייה השנייה.

אבן-ז'הר: אני מטיל ספק בסיפורים הרומנטיים על העברית של בני העלייה הראשונה. האם היינו "חזקים" בתחילת שנות ה-50, כאשר מספר העולים היה גבוה ממספר התושבים הוותיקים? אלא שהעברית גיבשה סטנדרדים, ועל פן אפשר לתאר אותה כ"חזקה".

אורנן: כאן עליי לומר דבר. בפוכרית ובפרסית אין לא ע' ולא ח'. כאשר באו יהודים מהארצות האלה וגרו בירושלים, הם נהגו לפי הדרך הפשוטה: באת לעיר — לך בנימוסיה. אם מבטאים פה ח' וע', פל פוכרי חייב לבטא ע' וח', גם אם עד אז לא הורגל בכך. ואילו יהודים שבאו ממזרח אירופה לא טרחו לסגל לעצמם את המבטא הזה, המבטא הספרדי של ירושלים. יש עדויות, למשל, מפיו של

דוד ילין, שאמר: שאלת ההכרה כבר הוכרעה; עד שאנו מתנכחים, הוכרעה. כל הארץ, "מראש פינה עד קסטינה". כל הארץ מדברת במבטא הירושלמי, המזרחי, שלא לדבר על התנועות: הפתח והקמץ הם היינו-הך, והצירי והסגול הם היינו-הך: אם-פן, הדבר הזה הוכרע. זה ציטוט מ-1903; זה היה גרעינה של החברה המתפתחת של דוברי העברית.

א ב נ - ז' ה ר : אתה יודע, שאפילו פירושלים המשפחות האלה לא דיברו עברית.

א י ת נ : הילדים, הילדים של ראשון לציון, הם שהחיו את העברית בלי משים, פיון שהם התחנכו בעברית, וזו הייתה שפתם היחידה.

א ב נ - ז' ה ר : אני מטיל ספק בכך, שהילדים של ראשון לציון דיברו במבטא מזרחי.

א ו ר נ נ : שמעתי באמת מפי מידד שיף, שטען שאני טועה, אם אני חושב שכבר לפני זה הם דיברו במבטא מזרחי. מה האמת, אינני יודע. יש לי קצת ספקות, אם הדבר הזה ניתן בכלל לבדיקה. אני מעדיף למצוא עדויות על המבטא בדברים, שבלי משים נמסרת בהם ידיעה, איך פלוני זיבר. זה טוב יותר מלשאול מישהו, שיאמר לך, שפך הוא זיבר או לא דיבר לפני 70-80 שנה. הוא זוכר בקושי. הוא אולי אינו יכול להבחין, או אולי אז לא הייתה לו הבחנה. רק

וזיום הוא סבור, שהוא יכול להבחין. הידיעות האלה אינן
מהימנות.

שינוי המבטא יש לו אב. במזרח אירופה היה לעג גדול
לכל מה שקורה בארץ. לילינבלום היה לועג ל"ביח"ר
למלים", ועל בן־יהודה היו אומרים פל מיני מלות גנאי, וכל
האסכולה שלו לא נחשבה. מדוע? מפני שליהודים במזרח
אירופה הייתה מסורת של השפלה בכתב, ומשום שמנדלי היה
"יוצר הנוסח"; לכן באו באפים מורמים, וכאלו אמרו:
אנחנו יכולים ללמד אתכם, ולא נבוא ללמוד מכם מבטא.
זוהי עמדה בלתי טבעית למהגרים. משום שכל המהגרים, בין
שהיו בוכרים, בין שהיו פרסים, בין שהיו טורקים, הרגישו
חובה ללמוד מפני הארץ; ואילו בני העלייה השנייה ממזרח
אירופה לא באו על־מנת ללמוד מפני הארץ. הם פפי שאתם
יודעים, נחשבים עד היום בעיני צאצאיהם "דור המייסדים".
ובכן הם החליטו גם על הייסוד הזה, על ייסוד הלשון.

כדאי לקרוא פעם איזה גיליון ישן של "הפועל הצעיר",
כדי לראות, כמה הוא מלא מלים לוועזיות. הרי ההבדלים בין
הועיתונים הם עצומים, גם אם לא נדבר על "חבצלת",
שכתבו בו עברית בלי משים. אבל בדוק את העיתונים של
בן־יהודה או של הדומים לו, כגון "חרות" או "הפרדס",
שעורכיהם היו מתלמידיו של בן־יהודה ומפני האסכולה
המקומית, והשווה אל "הפועל הצעיר", שהיה פרי חינוך על
מנדלי ועל ההשפלה של מזרח אירופה. אם עכשיו תיתן
למישהו לקרוא ספר או עיתון מהתקופה ההיא, תינכח,
שהלשון של "הפועל הצעיר" הרבה יותר קרובה ומובנת לו

מאשר לשונה של "ההשקפה" או של "האור" ו"הצבי".
זה רק מראה, שאנשי העלייה השנייה ניצחו בתחומי הסגנון,
שימוש המלים והתחביר. שירת הברבור של איתמר בן-אב"י
עוד נמשכה כמה שנים, עד שנות העשרים, אבל בזה נגמר
העסק. ז"א, התקופה הראשונה, התקופה של התחייה, אפשר
לומר, שהיא נסתיימה בדבר מה.

פ ש ר : האם אפשר לשאול על התפתחויות פאלה, אם
הן טובות או רעות, רצויות או לא?

א ו ר נ נ : לדעתי, המבטא המזרחי עדיף מסיבה פשוטה
מאוד: ההבחנות הנשמעות בו קרובות יותר ללשון הכתוב, וזו
בשבילי סיבה מספקת להעדיף אותו ממבטא שאיננו מבחין.
אינני יכול לבוא ולומר, עלינו ללמד את הילדים לבטא ת' וט'
באופן שונה, פי אין לזה אחיזה במציאות החברתית. אבל
האם יש איזה ספק, שמספר עצום מתושבי ישראל מבטאים
ע' וח'? אינני יודע, כמה אנשים, המבטאים ע' וח', יושבים
באקדמיה, אבל הרושם הוא, פאילו "עם ישראל המשפיל"
איננו מבטא ע' וח', ואילו יושבי השוקים ומטאטאי המדרכות
הם אלה שמבטאים. בעיניי נראית משימה ראשונה במעלה
לשמור את המבטא המזרחי, ומי שמדבר על סגירת פער בין
עדות, מה פשוט ומועיל יותר מאשר יחס כבוד למבטא
המזרחי?

פ ש ר : יש לזה סיפוי, לדעתך?

אורנן: יש סיפוי מובהק. אני צופה לזה ניצחון.
המכשול העומד בדרך הוא רגש "אתה בחרתנו", הקיים בין
האשכנזים, ואותו צריך לדפא. יש כמה דרכים לדפא רגש זה.
הייתי רוצה, שהן לא תהיינה דרכים דראסטייות.

פ ש ר: איתן, אתה פתבת בערך על הלשון העברית
ב"אנציקלופדיה יודאיקה", שיש לקוות, שהמבטא של יהודי
עדות המזרח ישפיע על המבטא הסטנדרדי הישראלי. זה היה,
אני מניח, לפני 10 שנים. האם אתה מוכן לדבר על זה עכשיו
אחרת, ללכת בעקבות עוזי ולדבר על העתיד, על הרצוי ועל
האפשרי?

א י ת נ: במה שכתבתי אז היה ממשאלת הלב, אבל גם
היום אני סבור, שרצוי וחשוב לשאוף למטרה הזאת. ואני
חושב, שהשפעות שבתרבות הפללית — כגון הרדיו —
עשויות לסייע לתהליך הזה. לכן, המאמץ לשפר בכיוון זה
את ההגייה ברדיו או בטלוויזיה חשוב מאוד. השפעת פלי
התקשורת ידועה בכל לשון, גם בערבית, למשל, שבה הולכת
ונפוצה הלשון המשותפת לכל הערבים על חשבון הדיאלקטים
השונים או על ידם. כך יכול להיות גם בעברית, ורצוי שיהיה
כך.

אני רוצה להזכיר פה עוד דבר מן ההיסטוריה של
העברית החדשה. בשנת 1906 הייתה הצעה של ועד הלשון,
שבבתי"ס הספרדיים ילמדו הגייה ספרדית, ובבתי-הספר
אשכנזיים ימשיכו בהוראת ההגייה האשכנזית. הדבר הזה

נראה לנו מגוחך היום. אפילו באותם החוגים שבחיי יום-יום מדברים יידיש, כשמדברים עברית — מדברים בהגייתנו. אני נוסע לעתים במונית מפני-ברק לירושלים, ויהודי בני-ברק ומאה שערים שבאותה מונית מדברים עברית עם הנהג, שבדרך כלל ספרדי הוא, ומדברים באותה לשון שהוא מדבר, אבל פשהם פונים איש אל רעהו, הם מדברים יידיש. מה שנוגע לדיוק, חשוב מאוד לשפר את לשון הדיבור ולהשיג הבחנה בין הגיים שונים. לפני הרפה שנים לימדתי בב"ס, ואני זוכר כמה הקלתי על התלמידים בשעת ההכתבה, כשהבחנתי בין א' ובין ע' וכיו"ב.

ר ו ב י נ ש ט י י ן : נאחזנו כאן שלא בצדק בפינה אחת בלשון. זו פינה מעניינת, והיא בחלון הראוה של הלשון: ההיגוי. אנחנו שוכחים, שאין ההיגוי עניין מרכזי בלשון. הלשון קיימת ראשית-כול להעברת מסר. לשון היא מנגנון, שאנחנו מתקשרים בו עם זולתנו ומעבירים לו תכנים, רגשות וסוגי מסר אחרים. בהעריכנו לשונו של אדם אנחנו צריכים ראשית-כול לדון, אם הוא משתמש בכלי נאות לתפקיד זה. עניין ההיגוי, פגון הגיית ע' וח', הוא שולי. איני מזולזל בו, אך מותר לי להתייחס אליו כאל דבר, שאינו קובע במידה מרובה את הלשון.

עוזי הדגיש הדגש היטב, שטבעה של הלשון היא שהיא משתנה. ובכן, לשונה של תקופתנו בעתיד תהיה שונה מלשונו במידה מועטה או במידה מרובה. אבל עם היותנו מודעים לכך אנחנו ממשיכים לקונן על שחדלנו להגות יפמה

פונמות. עלינו להיות מודעים לכך, שגם אם נבקש לשמור על הקיים, או על מה שהיה קיים, בכל פזחנו, לא יעלה הדבר בידינו. אין אנחנו שליטים בו שליטה מלאה.

אם אני נשאל, מה הרצוי, עליי להבהיר הבהר היטב, שרחוק אני מאוד מלעודד אנשים לשפש את לשונם. ידיעתי, שסופה של הלשון להשתנות, לא תגרום, שאהיה אדיש לזלזול בחוקי הלשון. פריצת המערכת הסדורה משבשת את הלשון בתפקודיה העיקריים. אין להתעלם גם מהיותה של הלשון הנכונה והמקובלת נכס תרבותי רגשי. איש המזלזל בכך אינו יודע את הקשר שבין לשון לבין תרבות אמת. אך משאלתנו להיות גנניה של הלשון, השומרים אותה מפני צמיחה פראית, תעשה אותנו שוטים, החושבים, שהתפתחות הלשון היא בשליטתנו המוחלטת. נשקוד על תקנת לשוננו בידיעה, שבדורות הבאים ישקדו על תקנת לשון אחרת, לשון שתיקרא אף היא עברית, אך תהיה שונה מלשוננו.

איתן: אני סבור, שצריך להתאמץ, שיהיה שינוי בדרך הרצויה. ודבר זה האקדמיה ללשון העברית עושה יום-יום, בקביעת מונחים ובקביעת פללי נטייה בדקדוק ועוד. היא משתדלת להתוות את הדרך הרצויה. ועוד דבר: צריך להבחין יפה בין — נקרא לזה — לשון תרבות ובין לשון שוק. על לשון השוק יש השפעות של עליות, השפעות של ערבית מדוברת, ובודאי אין לנו השפעה. ואינני חושש ממה שחוששים רבים, שאנחנו באים לידי יצירת שתי לשונות.